

Aşyk Çañly

Category: Kitapcy, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly
написано kitapcy | 22 января, 2025

Aşyk Çañly AŞYK ÇAÑLY

Şahyryň çyn ady Rahmanberdi bolup, Çañly ýa-da Aşyk Çañly onuň edebi lakamydyr. Çañly Esenguly raýonynda 1823-nji ýylда dünýä inýär. Rahmanberdiniň kakasyna Öwez diýer ekenler. Öwez hem irki döwürlerde şahyrçylyk edipdir. Onuň asly hywaly. Emma ýerli han-begler bilen oňuşmanlygy üçin, Hywadan Gürgene göcmeli bolýar.

Çañly ýomutlaryň sakawy diýen tiresinden. Şahyr ýaşlygynda mal bakýar, soňra daýhançylyk edýär. Çañlynyň kakasy Öwez Eýran goşunlarynyň häli-şundi ýurdy çapyp duranlygy zerarly, ýene-de Hywa göcmeli bolýar. Bu göçüşiň näwagt bolandygy belli däl. Yöne, ol göç bilen şahyryň hem gidenligi mälim. Çañlynyň kakasy Öwez Hywa hany Mämmetreýim bilen gatnaşykly bolupdyr. Şol sebäpli ol Öwez han adyny hem alypdyr.

Çañly Esengulyda oturýan wagtlarynda Bibi diýen bir dul gelin bilen söýüşyär. Şahyr Hywa göçenligi zerarly, söygülisinden aýra düşýär. Çañly Hywadan ýörite Bibi üçin gaýdýar we ömrüniň ahyryna çenli Etrek derýasynyň boýunda ýasaýar. Şahyr 1897-1898-nji ýyllarda aradan çykýar we Esenguly raýonynyň Garadegiš diýen ýerinde jaýlanylýar. Çañly Hywadan gaýdýanlygyny beýan edip, şeýle ýazypdyr:

Horezmden Horasana gider men,
Hümmet senden, ýa Päliwan, hoş galgaý,
Haýsy birin diýip, haýsyn aýdar men,
Mämmetreýim – şahy-jahan, hoş galgaý![1]

Şahyr birnäçe ýşky-lirikanyň, «Daglar» atly peýzaž lirikasynyň awtorydyr. Çañlynyň bu şygyrlary 1940-nji ýylда Musa Ballyýew diýen adam tarapyndan şahyryň öz agzyndan eşiden Nurmämmet Omarow atly bagşydan ýazylyp alnypdyr.

Şahyryň söýgi lirikasynyň saldamly bölegi söygülsesi Bibä

bagışlanypdyr. Ol şygyrlaryň käbirinde Bibiniň görk-görmegi wasp edilse, käbirinde liriki gahrymanyň çekýän ahy-nalasy teswirlenýär. Çañlynyň söygülisini wasp edip ýazan şygyrlarynda şeýle bir özboluşlylygy görkezýän aýratynlyk ýok. Ol söygülisini wasp edende, halk döredijiligine, klassyk şahyrlara eýeripdir:

Tawus dej towlanyp, herýan garanyp,
Gola şana alyp, zülpün daranyp,
Al-ýaşyl geýinip, atlaz bürenip,
Şemle-şal oramys bili Bibiniň.

Aşyk boldum ýaryň ala gözüne,
Şähdu-şeker, şerbet deýin sözüne,
Bibi gyz dogrusyn aýtsam özüne,
Çolada gyssanyp, bäri gel, bäri.[2]

Şahyryň aşyklygy gizlin däl. Ol açykdan-açyk öz Bibisini wasp edýär. Emma liriki gahrymanyň şahsyýeti aýdyň görünmeýär, sebäbi ol öz söygülisini wasp edende içki joşgunyny, tolgunmasyny şygryna siñdirip bilmändir. Emma Çañlynyň ýaryndan aýra düşenindäki ýazan şygyrlarynda weli, liriki gahrymanyň keşbi, bu aýraçylyk zerarly onuň çekýän jebri aýdyň göze ilýär:

Seni ýamanlana dawa kylardym,
Şirin janym ýık oduna salardym.[3]

Bibi başga birine durmuşa çykarylýar. Şahyr bu ýerde Bibini ýazgaryp, «Bilmedim» eserini ýazýar:

Tikilen garantgy, bet şekil surat,
Maňzy ýok bir hoz ekeniň bilmedim.[4]

Çañly söygülisini biwepalykda aýyplaýar, ony çeper meñzetmeler bilen masgaralaýar, üstünden gülýär. Eger şahyryň Bibi baradaky duýgusy şu pikir bilen tamamlanan bolsady, biz şahyry durnuksyzlykda aýyplardyk. Çañlynyň söygüsü çyn söýgi bolmazdy, ol wagtlaýyn emele gelen bir durnuksyz duýgy

bolardy. Emma şahyr Bibini her näçe ýazgarsa-da, ony erbet zatlar bilen deňeşdirse-de, Bibä bolan ýüregindäki söýgüsini öcügsilendirip bilmeýär. Liriki gahryman täzeden öz magşugyny zarlayar we ýüreginiň erkine berilýär:

Dünýäde sen idiň başyymyň täji,
Sen täjiňi kime goýdurdyň, Bibi.
Meniň gözüm seniň husnuň gallajy,
Sen husnuňdan kimi doýdurdyň, Bibi.[5]

Çaňlynyň iň oňat şygyrlarynyň biri-de «Daglardyr». Dag tebigatyna belet şahyr onuň haýwanlaryny, tebigatyndaky üýtgeşiklikleri özboluşly beýan edýär:

«At» diýip, adam geler Hywa hanyndan,
Arap atlar, goç ýigidiň şanyndan,
Aýrak, goç enesiniň ýanyndan,
Gyzyl burun, gyr taý tutanym daglar.

Atgyr tüpeň bilen çykyp şikara,
Aýragyn, umgasyn atanym, daglar.[6]

Şahyr diňe dagyň güzel tebigatynyň keşbini çekmek bilen çäklenmeýär. Onuň halkyň durmuşy bilen baglylygyny hem beýan edýär. Şygyrdan görnüşi ýaly, halkyň maly dagyň bir deresinden inip gelýär, bir deresinden bolsa çykyp barýar.

Çaňly şahyryň beýleki temalarda ýazan eserleri entek biziň elimizde ýok.

A.Nurýagdyýew.

[1] Inw. f. 655, 5 sah.

[2] Inw. 2185, 130 sah.

[3] Şol ýerde.

[4] Şol ýerde.

[5] Inw. f. 655.

[6] Inw. 1111. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly